

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJA
ISTORIJOS INSTITUTAS
LIETUVOS TSR ISTORIJOS PROBLEMINĖ MOKSLINĖ TARYBA

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1977 METAI

VILNIUS „MOKSLAS“ 1978

INSTITUT OF HISTORY
OF THE ACADEMY OF SCIENCES OF THE LITHUANIAN SSR
THE SCIENTIFIC PROBLEMICAL BOARD
OF THE HISTORY OF THE LITHUANIAN SSR

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1977

VILNIUS

1978

INSTITUT FÜR GESCHICHTE
DER AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN DER LITAUISCHEN SSR
PROBLEMISCHER-WISSENSCHAFTLICHER RAT
FÜR GESCHICHTSFORSCHUNG DER LITAUISCHEN SSR

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1977

VILNIUS

1978

АКАДЕМИЯ НАУК ЛИТОВСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ИСТОРИИ
НАУЧНЫЙ СОВЕТ ПО ПРОБЛЕМАМ ИСТОРИИ ЛИТОВСКОЙ ССР

ЕЖЕГОДНИК
ИСТОРИИ
ЛИТВЫ

ГОД 1977

ВИЛЬНЮС «МОКСЛАС» 1978

Redakcinė kolegija

Jonas DOBROVOLSČAS, Vytautas MERKYS, Vacys MI-
LIUS, Giedrė NIUNKIENĖ, Rita STRAZDŪNAITĖ (sek-
torė), Henrikas ŠADŽIUS, Adolfas TAUTAVIČIUS, Bro-
nius VAITKEVIČIUS (vyr. redaktorius), Regina
ŽEPKAITĖ (vyr. redaktoriaus pavaduotoja)

Išleista pagal LTSR MA Istorijos instituto užsakymą

ЕЖЕГОДНИК ИСТОРИИ ЛИТВЫ. ГОД 1977
На литовском языке
Вильнюс, «Мокслас», 1978 г.

LIETUVOS ISTORIJOS METRAŠTIS, 1977

Redaktorės: A. Bendorienė, S. Ivanovienė. Viršelio dailininkas R. Di-
chavičius. Meninis redaktorius A. Žvilius. Techninė redaktorė N. Ma-
rozaitė. Korektorės: A. Sidarkevičienė, L. Balaikienė.

IB 734

Duota rinkti 1978.IX.4. Pasirašyta spausdinti 1978.XII.26. LV 11591.
Popierius: spaudos Nr. 1, form. 70×90¹/₁₆. 14,63 sp. l. 16,88 apsk. l. l.
Tiražas 1500 egz. Kaina 2,60 rb. Leidykla „Mokslas“, Vilnius, Žvaigž-
džių g. 23. Spausdino „Pergalės“ sp., Vilnius, Latako g. 6.
Užsak. Nr. 6106.

M 10604—232 Z—78
M 854(10)—78

© LTSR MA Istorijos institutas, 1978

UDK 9(474.5)27

KAI KURIE SOCIALIZMO KŪRIMO IR ĮTVIRTINIMO TARYBŲ LIETUVOJE KLAUSIMAI

HENRIKAS ŠADŽIUS

TSKP CK 1977 m. sausio 31 d. nutarime „Dėl Didžiosios Spalio Socialistinės Revoliucijos 60-ųjų metinių“ pabrėžiama: „Spalio Tėvynės laimėjimai per šešis dešimtmečius įtikinamai parodo, kad socializmas užtikrino neregėtus istorijoje visų visuomenės gyvenimo sričių pažangos tempus“¹.

Tarybų Lietuvos darbo žmonių pasiekimai, žengiant socialistiniu keliu, taip pat ryškiai iliustruoja šį teiginį.

Mūsų respublikos dabartį lygindamas su dar nesena praeitimi, Lietuvos Komunistų partijos CK Pirmasis sekretorius P. Griškevičius, kalbėdamas TSRS IX šaukimo Aukščiausiosios Tarybos neeilinėje VII sesijoje 1977 m. spalio 5 d., pasakė: „Eina tik trisdešimt aštuntieji metai nuo to laiko, kai Lietuvą įsijungė į broliškų tarybinių tautų šeimą. O kokį neišmatuojamai didžiulį raidos kelią nuėjo ji per tą istoriškai trumpą laikotarpį: nuo agrarinio, visiškai priklausomo nuo Vakarų kapitalistinių šalių krašto iki pažangios industrinės Tarybų respublikos su stambiu plačiai mechanizuotu žemės ūkiu ir klestinčiu mokslu bei kultūra“².

Nors lietuvių tauta į socializmo kelią įstojo dvidešimt metų vėliau, tačiau kartu su kitomis mūsų šalies tautomis tvirtai juo žengdama, pasiekė reikšmingų laimėjimų, apie kuriuos vaizdžiai kalbama mūsų visuomeninėje politinėje literatūroje.

Respublikos istorikai ir ekonomistai, teisininkai ir filosofai, partiniai, tarybiniai veikėjai savo straipsniuose, monografijose, apibendrinamojo pobūdžio veikaluose jau gana giliai nagrinėjo ir išsamiai nušvietė lietuvių tautos raidos tarybiniais metais įvairius etapus, problemas³. Daugelyje darbų autentiškai ir kruopščiai atkurta netolima praeitis.

Bet, reikia pabrėžti, jog tai tėra tik didelio ir reikalingo darbo gera pradžia. Lietuvos Komunistų partijos XVII suvažiavimo priimtame nutarime nurodoma, jog būtina „telkti pastangas tolesniam kompleksiskam iš-

¹ Dėl Didžiosios Spalio Socialistinės Revoliucijos 60-ųjų metinių. V., 1977, p. 6.

² Tiesa, 1977 m. spalio 6 d.

³ Čia paminėsime tik kelis paskutiniaisiais metais pasirodžiusius veikalus: Griškevičius P. Lenino keliu didžiuoju. V., 1975; Barkauskas A. Kultūra ir visuomenė. V.,

sivysčiusios socialistinės visuomenės problemų tyrimui, istorinio lietuvių tautos kelio marksistiniam-lenininiam įvertinimui, *socializmo statybos Lietuvoje dėsningumų* (mūsų išskirta. — H. Š.), darbininkų klasės ir jos avangardo — Komunistų partijos vaidmens šiame procese nušvietimui⁴.

Nors nemažai respublikos gyventojų dar gerai prisimena sudėtingus socializmo kūrimo krašte metus, tačiau jaunesnioji karta į šį mūsų tautos raidos laiko tarpą žiūri jau kaip į jų nepergyventus istorijos puslapius, tuo labiau, kad negrįžtamai ir neatpažįstamai pasikeitė mūsų kraštas, pakito gyventojų socialinė ir moralinė sankloda. Bet kaip ir kiekvienoje istorinėje atkarpoje, taip ir šioje yra bendros žmogiškos tiesos, kurios ne tik įdomios prisiminti, bet ir kurias reikia žinoti mūsų amžininkams. Be to, šio laikotarpio fone būtina pasekti istorijos ir atskiros asmenybės santykius, nes žmogus istorijos atžvilgiu negali būti nei aklas, nei pasyvus. Tokia faktų logika.

Apžvelgę ir įvertinę išėjusią istorinę literatūrą, šiandien galime konstatuoti, kad kai kurie aktualūs klausimai, ypač liečiantieji pereinamąjį iš kapitalizmo į socializmą laikotarpį, vis dar tebėra nepakankamai nušviesti ir reikiamai įvertinti. Kai kuriuose istoriniuose darbuose pasigendama išsamesnių ir gilesnių apibendrinimų, išvadų, pasitaiko nepakankamai argumentuotų teiginių, nekritiško istorinių šaltinių panaudojimo, suprastinama istorinė tiesa. Kita vertus, išaugus respublikos istorijos mokslo lygiui, ištyrus naujus dokumentus ir šaltinius, reikia patikslinti kai kuriuos teiginius, vertinimus, pirmiausia apibūdinant pirmąjį ir sudėtingiausią lietuvių tautos raidos tarybiniais metais laikotarpį, kai kapitalistinė visuomenė revoliuciniu būdu buvo pertvarkoma į socialistinę. Ir pagaliau mokslinėje, pirmiausia istorinėje, literatūroje nepakankamai parodomi žmonės, pereinantieji tuo metu ypač sudėtingas psichologines stadijas; neretai jie vaizduojami labai primityviai, neatskleidžiama charakterių dialektika, skausmingas, prieštaringas savosios tiesos ieškojimas, subjektyviųjų žmogaus paskatų konfliktas su negailestingu istorijos objektyvumu.

Vertinant istorinius reiškinius ir etapus, visada būtina vadovautis lenininiu teiginiu, didžiojo proletariato vado suformuluotu straipsnyje „Apie valstybę“, kur jis rašė: „neužmiršti pagrindinio istorinio ryšio, žiūrėti į kiekvieną klausimą požiūriu to, kaip tam tikras reiškinys istorijoje atsirado, kuriuos svarbiausius etapus savo išsivystyme tas reiškinys perėjo, ir to jo išsivystymo požiūriu žiūrėti, kuo tas dalykas yra tapęs dabar“⁵.

1975; Maniušis J. Tarybų Lietuva: laimėjimai ir perspektyvos. V., 1975; Gedvilas M. Lemiamas posūkis. 1940—1945 metai. V., 1975; Šumauskas M. Gyvenimo prasmė. V., 1975; Палецкий Ю. В двух мирах. М., 1974; Lietuvos TSR istorija. V., t. 4, 1975; Surblys K. Lietuvos KP veikla, ugdant socialistinę darbininkų klasę. V., 1976; Манзуровас Г. Сельские партийные организации Литвы в период коллективизации. Вильнюс, 1976; Rakūnas A. Klasių kova Lietuvoje 1940—1951 m. V., 1976; Strumskis K. Per bendradarbiavimą į suklestėjimą. V., 1977; Didysis Spalis ir Lietuva. V., 1977; Jefremenk a A. Kolūkinės santvarkos pergalė Lietuvoje. V., 1977, ir kt.

⁴ Lietuvos Komunistų partijos XVII suvažiavimo medžiaga. V., 1976, p. 104.

⁵ Leninas V. I. Raštai. V., 1954, t. 29, p. 432.

Kita vertus, vis labiau tolstant nuo istorinio reiškinių, galima jį vertinti retrospektyviai. O tai neabejotinai gerokai sumažina galimas istoriko paklaidas.

TSKP CK Generalinis sekretorius L. Brežnevas yra pažymėjęs: „Istori- nių įvykių, svarbių politinių sprendimų tikroji reikšmė paprastai išryškėja ne iš karto, ne staigiai, o vėliau, kai galima sugretinti ketinimus su gautais rezultatais, įvertinti tikrąjį šių įvykių ir sprendimų poveikį vienoms ar kitoms gyvenimo pusėms. Istorinė distancija, kurioje detalės mažai pastebimos, kaip tik įgalina geriau, reljefiškiau matyti pagrindinius ir esminius dalykus“⁶.

Straipsnyje nagrinėjami tik kai kurie, daugiau teoriniai šios plačios problemos aspektai*.

* * *

Yra gyvenime įvykių, nuo kurių istorija tarytum iš naujo pradeda skaičiuoti laiką tautos likime. Tokie įvykiai neužmirštami. Jie fiksuojami istorinių darbų puslapiuose ir meno kūrinuose, jie saugomi tautos atmin- tyje kaip lemtingo posūkio pradžia, kaip istorijos ir žmogaus tikrosios ver- tės matas, kaip niekada nenutrūkstančio judėjimo pirmyn iš praeities į ateitį įsimintinas etapas.

Toks etapas mūsų tautos istorijoje buvo pereinamasis laikotarpis iš kapitalizmo į socializmą, kuriam pradžią davė 1940 metų revoliucija, kuomet kapitalistinė visuomenė Lietuvoje transformavosi į socialistinę visuo- menę.

Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos idėjų veikiami, 1940 m. va- sarą Lietuvos darbo žmonės, Komunistų partijos vadovaujami, ryžtingai nutraukė ryšius su ankstesne visuomenine santvarka, pagrįsta private gamybos priemonių nuosavybe ir klasių antagonizmu, atkūrė Tarybų val- džią krašte.

Jau to meto įvykiai Lietuvoje akivaizdžiai patvirtino V. Lenino mintis apie tarptautinį Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos vaidmenį. Di- dysis pasaulinio proletariato vadas rašė, kad tas vaidmuo pasireiškia dviem aspektais: 1) galingu poveikiu revoliuciniam judėjimui kitose ša- lyse ir 2) neišvengiamu pagrindinių Rusijos revoliucijos bruožų pasikar- tojimu tarptautiniu mastu visose šalyse⁷.

Kovoje dėl Tarybų valdžios atkūrimo, socialistinės revoliucijos ir pir- maisiais tarybinės santvarkos metais, o ypač Didžiojo Tėvynės karo laiko- tarpium, pokariniais socializmo kūrimo metais įtikinamai atsiskleidė Didžio- sios Spalio socialistinės revoliucijos istorinė reikšmė lietuvių tautai.

⁶ Brežnevas L. Lenininiu kursu. V., 1974, t. 4, p. 408.

* Pagrindiniai straipsnio teiginiai autoriaus buvo išdėstyti pranešime, skaitytame 1977 m. spalio 25 d. respublikinėje mokslinėje konferencijoje „Lietuva — Didžiojo Spalio keliu“.

⁷ Leninas V. I. Raštai. V., 1955, t. 31, p. 5, 6.

Prasidėjusį socializmo kūrimo procesą respublikoje sąlygojo tiek bendrieji svarbiausi pereinamojo iš kapitalizmo į socializmą laikotarpio dėsningumai, tiek ir kai kurie specifiniai šios raidos momentai.

Iš daugiau kaip šimtmetį trukusio socializmo, kaip mokslo, vystymosi ir daugiau kaip pusės šimtmečio jo kūrimo praktikos išryškėjo kai kurie bendri svarbiausi dėsningumai, būdingi visų šalių socialistinei raidai. Šie dėsningumai rodo, kas svarbiausia vykstančiame procese, kokie artimiausi tikslai. Jie kyla iš vidinių socializmo dėsnių ir savybių, iš socialistinės nuosavybės ir visuomeninių santykių ypatybių, iš klasinės valdžios prigimties, iš idėjinių socializmo pagrindų. Visa tai sąlygoja internacionalinį socializmo patyrimo pobūdį.

Socialistinių šalių komunistų ir darbininkų partijų atstovų pasitarimas (1957 m.) Deklaracijoje nurodė, kad bendrieji socialistinės revoliucijos ir socializmo kūrimo dėsningumai yra:

darbininkų klasės, kurios branduolį sudaro marksistinė-lenininė partija, vadovavimas darbo žmonių masėms, vienokia ar kitokia forma įvykdant proletarinę revoliuciją ir įvedant vienos ar kitos formos proletariato diktatūrą;

darbininkų klasės sąjunga su pagrindine valstietijos dalimi ir kitais darbo žmonių sluoksniais;

kapitalistinės nuosavybės likvidavimas ir visuomeninės pagrindinių gamybos priemonių nuosavybės įvedimas;

laipsniškas socialistinis žemės ūkio pertvarkymas;

planingas liaudies ūkio vystymas, siekiant sukurti socializmą ir komunistinę, pagerinti darbo žmonių gyvenimą;

socialistinės revoliucijos įvykdymas ideologijoje ir kultūroje ir gaušios, socializmui atsidavusios inteligentijos išugdymas;

nacionalinės spaudos likvidavimas, tautų lygiateisiškumas ir jų broliška draugystė;

socializmo laimėjimų gynimas nuo užsienio ir vidaus priešų pasikėsinimų;

vienos šalies darbininkų klasės solidarumas su kitų šalių darbininkų klase — proletarinis internacionalizmas⁸.

Sie bendrieji socializmo dėsningumai, pirmą kartą įgyvendinti Tarybų Sąjungoje, buvo būdingi visoms į socializmo kelią stojusioms šalims, taigi ir mūsų respublikai.

Tačiau šalys, kuriose vyksta socialistinė revoliucija, skiriasi savo ekonominėmis, politinėmis, istorinėmis, kultūrinėmis, nacionalinėmis ypatybėmis. Dėl to perėjimo į socializmą kelias negalėjo visur būti vienodas. Kiekvienos šalies konkrečių istorinių sąlygų ypatumai nulemia socializmo kūrimo formų ir metodų įvairovę. Todėl, aptariant bendruosius socializmo kūrimo dėsningumus, daugiau ar mažiau pasireiškusius apskritai so-

⁸ Maskvoje 1957 metų lapkričio 14—16 dienomis įvykusio Socialistinių šalių komunistų ir darbininkų partijų atstovų pasitarimo Deklaracija. Taikos manifestas. V., 1957, p. 13.

cializmo kūrimo praktikoje, visuomet reikia turėti galvoje ir vienos ar kitos šalies ypatumus, buvusius socializmo kūrimo metu. Čia būtina vadovautis tokiais teiginiais:

pirma, socializmo kūrimo ypatumus nulemia vidinės ir išorinės to proceso kiekvienoje šalyje sąlygos;

antra, socializmo kūrimo ypatumai gali liesti ne svarbiausius, pagrindinius, o antraeilius momentus (prie tokių priskirtini: įvairios perėjimo į socializmą formos; metodų ir priemonių įvairumas, įgyvendinant šį perėjimą; nevienodi šalių vystymosi tempai; įvairi pereinamojo laikotarpio trukmė);

trečia, socializmo kūrimo ypatumai yra laikomi svarbiausių pagrindinių socializmo dėsningumų išraiškos forma.

TSKP CK ataskaitiniame pranešime partijos XXIV suvažiavime sakoma: „Socializmo kūrimo laimėjimai daug kuo priklauso nuo to, ar teisingai derinama bendras ir kiekvienai nacijai savitas pradai visuomenės raidoje. Dabar mes žinome ne tik teoriškai, bet įsitikinome ir praktiškai, kad kelią į socializmą, jo svarbiausius bruožus nulemia bendri dėsningumai, būdingi visų socialistinių šalių vystymuisi. Mes taip pat žinome, kad bendrų dėsningumų veikimas pasireiškia įvairiomis formomis, atitinkančiomis konkrečias istorines sąlygas, nacionalines ypatybes. Nesiremiant bendrais dėsningumais, neatsižvelgiant į konkrečią istorinę kiekvienos šalies specifiką, neįmanoma kurti socializmo. Neatsižvelgiant į abu šiuos veiksnius, neįmanoma ir teisingai vystyti santykių tarp socialistinių valstybių“⁹.

Komunistų ir darbininkų partijos, kurdamos socializmą konkrečiomis savo šalies sąlygomis, bendruosius dėsningumus taiko kūrybiškai. Nuo teisingo bendrų dėsningumų ir ypatumų įvairiose šalyse suderinimo daug priklauso socializmo kūrimo sėkmė.

Kaip ir anksčiau susikūrusiose tarybinėse respublikose, taip ir Tarybų Lietuvoje socializmo kūrimo istorija pasikartojė: krašto industrializavimas, valstiečių ūkių kolektyvizavimas, kultūrinė revoliucija, didingi liaudies ūkio vystymo planai. Kartu respublikos darbo žmonės, Komunistų partijos vadovaujami, sprendė ir specifinius socializmo kūrimo uždavinius, kuriuos išskėlė konkrečios to meto gyvenimo sąlygos: įveikti hitlerinės okupacijos pasekmes, kooperuoti valstiečių ūkius vienkieminės sistemos sąlygomis, įveikti itin aršų nuverstųjų klasių pasipriešinimą krašto viduje ir kt.

Tarybų valdžios atkūrimas, Lietuvos įstojimas į Tarybų Sąjungą sudarė reikiamas politines ir ekonomines sąlygas visam krašto gyvenimui perorganizuoti. Naujo gyvenimo įkarštis respublikoje 1940 m. vasarą, ypač žemės matavimo bei dalijimo, vykdamas tarybinę žemės reformą, įmonių nacionalizavimo ir kiti darbai, apėmė visus Tarybų Lietuvos darbo žmones. Šį darbą lengvino ir skatino tai, kad Lietuvos Komunistų partija ir darbo žmonių valdžia krašto gyvenimo pertvarkymo ėmėsi, naudodamasi Tarybų

---

⁹ Brežnevas L. TSKP Centro Komiteto ataskaitinis pranešimas Tarybų Sąjungos Komunistų partijos XXIV suvažiavimui. V., 1971, p. 6.

Rusijos patyrimu, įvykdant pirmąsias priemones po Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos, bei Tarybų valdžios sukauptu patyrimu Lietuvoje 1918—1919 metais.

Spalio revoliucija įtikinamai parodė, kad darbininkai ir valstiečiai sugeba ne tik griauti senąją, kapitalistinę santvarką, bet ir kurti naują, socialistinę, kad ją kurti ir stiprinti buvo galima tik darbininkų klasei vadovaujant, nes kiti darbo žmonių sluoksniai ne iš karto įgydavo patyrimo ir sugebėjimo, reikalingo stambiam socialistiniam ūkiui vadovauti.

„Manyti, kad visi „darbo žmonės“ vienodai sugeba dirbti šį darbą, — rašė V. Leninas, — būtų tuščiausia prieštvaninio, ikimarksinio, socialisto frazė arba iliuzija. Nes šis sugebėjimas neatsiranda pats savaime, bet išauga istoriškai ir išauga *tiktai* iš materialinių stambiosios kapitalistinės gamybos sąlygų. Šį sugebėjimą, kelio iš kapitalizmo į socializmą pradžioje, turi *tiktai* proletariatas“¹⁰. Vien tik darbininkų klasė, būdama organizuota ir disciplinuota, sugeba organizuoti stambią socialistinę gamybą ir įvesti naują, sąmoningą socialistinę drausmę.

Jau pirmieji socializmo kūrimo žingsniai Lietuvoje akivaizdžiai parodė, kad Tarybų valdžios, gimusios išnaudojamųjų kovoje prieš išnaudotojus, jėga ir gyvybingumas yra platus masių dalyvavimas valstybės valdyme ir visame politiniame krašto gyvenime. Bet masių aktyvumas, kaip žinoma, pirmiausia priklauso nuo to, kiek jos teisingai supranta Komunistų partijos, Tarybų valdžios politiką, remia ją ir yra pasiryžusios kovoti dėl jos įgyvendinimo.

Visa tai ypač išryškėjo mūsų respublikoje Didžiojo Tėvynės karo metais, kurie tapo socialistinės santvarkos tvirtumo, darbo žmonių susitelkimo apie Komunistų partiją ir Tarybinę vyriausybę išbandymo metai. Metai, kuomet liejosi kraujas, kuomet buvo trypiamas žmogiškumas, perkainojamos visos vertybės.

Tarybų Lietuvos okupavimas grąžino buvusį klasinių jėgų santykių krašte, prasidėjo tarsi praeities restauracija. Lietuviškoji buržuazija vėl tapo viešpataujančiąja klase, o darbininkai ir darbo valstiečiai — engiamaisiais. Tiek darbininkų klasė ir darbo valstietija, tiek ir buržuazija, nors ir skirtingai, buvo pajungtos hitlerinių okupantų. Per visus hitlerinės okupacijos metus Lietuvos visuomenės klasės ir sluoksniai, įvairios socialinės padėties ir nevienodų pažiūrų žmonės skirtingai suvokė ir vertino vykstančius istorinius reiškinius bei įvykius. Gana gausiai respublikos gyventojų daliai, ypač pradinio okupacijos laikotarpiu, dėl susiklosčiusių aplinkybių nebuvo lengva ir paprasta pasirinkti teisingą kelią. Dauguma Lietuvos darbo žmonių teisingai įvertino hitlerinių grobikų įsiveržimą. Darbininkų klasė, darbo valstietija, pažangioji inteligentija, likusi okupuotoje Lietuvoje, kaip ir visa tarybinė liaudis, sutiko hitlerinius grobikus kaip piktus priešus, skaudžiai pergyveno Didžiojo Tėvynės karo pradinio

¹⁰ L e n i n a s V. I. Raštai. V., 1954, t. 29, p. 384.

etapo laikinas nesėkmes. Ir tomis sudėtingomis bei sunkiomis sąlygomis, nepaisant žiauraus hitlerinių okupantų ir jų talkininkų teroro, lietuvių liaudis, Komunistų partijos vadovaujama, telkė jėgas ir kilo į kovą. Per visą hitlerinės okupacijos laikotarpį Lietuvos darbo žmonės nesuklupo ir įvairiomis priemonėmis drąsiai ir atkakliai kovojo prieš okupantus. Ši kova baigėsi visų tarybinių tautų pergale prieš hitlerinę Vokietiją.

Visiškai priešingą poziciją užėmė lietuviškoji buržuazija. Jau Didžiojo Tėvynės karo išvakarėse ji, ypač jos reakcingiausias sparnas, siejo savosios klasės, o per ją ir visos Lietuvos tolesnį likimą su hitlerine Vokietija. Norėdama susigrąžinti prarastą politinę ir ekonominę padėtį, hitlerininkų veržimąsi į Tarybų Sąjungą ji sutiko su pasitenkinimu ir jam aktyviai padėjo. Tačiau okupantų pozicija jos pagrindinių politinių ir ekonominių siekimų atžvilgiu, ryškėjanti Lietuvos vieta fašistinės Vokietijos planuose greitai atšaldė ištikimybės ir atsidavimo jausmus hitleriniams okupantams. Tebesiekdama pagrindinio tikslo — buržuazinės Lietuvos valstybės restauravimo — didžioji lietuviškosios buržuazijos dalis pakeitė savo politinę orientaciją ir užmezgė ryšius su Vakarų valstybių, kariaujančių prieš hitlerinę Vokietiją, reakciniais sluoksniais.

Lietuviškosios buržuazijos, kaip visuomenės klasės, žlugimo tragedijos esmė ir buvo ta, kad jos politinė ir ideologinė veikla ir hitlerinės okupacijos metais neatitiko lietuvių tautos daugumos interesų. Nesugebėdama to blaiviai įvertinti ir suvokti, ji dar labiau atitolo nuo tautos kamieno, o jos pažiūros patyrė idėjinį ir politinį bankrotą, jas pasmerkė žlugti pati istorija.

Lietuviškosios buržuazijos antinacionalinio ir antiliaudinio veikimo hitlerinės okupacijos metais logiška išdava buvo ta, kad jos viršūnės 1944 m. vasarą paliko savo tėvynę ir su panika traukėsi į Vakarus, kur įsijungė į aktyvią kovą prieš socializmą kuriančią lietuvių tautą.

Hitlerinė okupacija atnešė lietuvių tautai didelę fizinę ir moralinę žalą, o okupantų bei jų talkininkų antitarybinis darbas neliko be pėdsakų: jis paliko nemažas nuosėdas, ypač jaunimo sąmonėje.

Komunistų partijos ir Tarybų valdžios organų veikla, išvadavus Tarybų Lietuvą, buvo nukreipta tęsti socializmo kūrimą respublikoje. Lietuvos Komunistų partija, mobilizuodama darbo žmones kovai šiam tikslui, konkretizavo ir toliau kūrybiškai vystė lenininį socializmo sukūrimo planą, vadovaudamasi konkrečiomis istorinėmis sąlygomis.

Tarybų Lietuvos liaudies ūkio ir kultūros atkūrimo bei tolesnės raidos sėkmę garantavo tarybinių respublikų parama ir savitarpio bendradarbiavimas. Į krašto atstatomąjį darbą aktyviai stėjo Komunistų partijos, Tarybų valdžios organizuojami darbo žmonės. Jų aktyvumą nulėmė tai, kad hitleriniams okupantams ir lietuviškiesiems kvisingams bei kolaborantams nepavyko lietuvių tautos sąmonėje išnaikinti revoliucinės kovos ir tarybinių metų laimėjimų poveikio, įtikinusio Lietuvos darbo žmones šviesia socialistinės santvarkos perspektyva.

Socialistinis industrializavimas ir mūsų respublikoje buvo pagrindinė materialinės-techninės socializmo bazės — stambios mechanizuotos gamybos mieste ir kaime — sukūrimo sąlyga. Partija krašto industrializavimą laikė objektyviu būtinumu, nes tik esant išvystytai gamybos priemonių gamybai, buvo galima sukurti materialinę-techninę socializmo bazę ir patį socializmą respublikoje.

Tarybų Lietuvos socialistinio industrializavimo ypatybes nulėmė tai, kad šis procesas mūsų respublikoje prasidėjo tuo metu, kai Tarybų Sąjunga jau buvo padėjusi socializmo pamatus, kai joje jau buvo sukauptas socialistinio industrializavimo patyrimas ir surta galinga materialinė-techninė bazė, kuo Tarybų Lietuva galėjo remtis.

Socializmo kūrimo metais vykęs socialistinės industrializacijos procesas Tarybų Lietuvai turėjo didžiulę socialinę-politinę reikšmę: buvo likviduotas nedarbas, išstumti kapitalistiniai elementai mieste, garantuota socialistinės sanklodos pergalė industrinėse liaudies ūkio šakose, kuriamos naujos pramonės šakos. Industrializuojant kraštą, augo respublikos darbininkų klasė, didėjo jos vadovaujantis vaidmuo, vyko žymūs poslinkiai visuomenės klasinėje struktūroje.

Po Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos sukauptas patyrimas kitose respublikose buvo panaudotas ir socialistiškai pertvarkant Tarybų Lietuvos žemės ūkį.

Tokioje agrarinėje šalyje, kokia buvo Lietuva pereinamojo laikotarpio iš kapitalizmo į socializmą pradžioje, svarbiausia buvo žemė. Ikikolūkinio laikotarpio ji valdė valstiečių mintis, vadovavo jų poelgiams, formavo būti ir sąmonę. Didelė dalis respublikos valstiečių tuo metu žiūrėjo į viską per žemės prizmę, jos troškimas, ypač pirmaisiais pokario metais, diktavo moralines normas, stumdė vienus į žygdarbius (naujakūrius, darbo valstiečius), kitus į nusikaltimus (buožes). Klasiniams priešams kartais pavykdavo pasinaudoti buvusio Lietuvos kaimo varguolio troškimu tapti ūkio šeimininku, o paskui su klasta ir psichologiniu išvalgumu kurti situacijas, pastūmėti įvykius jiems reikiama kryptimi. Todėl turbūt nesuklysimė pasakę, jog lietuviškame pokario kaime sunkiausiai ir dramatiškiausiai vyko didysis socialinis, ideologinis ir psichologinis lūžis. Partija valstiečių ūkių kooperavimą laikė vienu iš sunkiausių ir sudėtingiausių pereinamojo laikotarpio uždavinių. Ji gerai suprato, kaip bus nelengva darbo valstiečiams nutraukti ryšius su amžiais išsigalėjusia sankloda, žengti į naujo gyvenimo kelią.

Ekonominės, politinės ir ideologinės priemonės, kurias parengė ir vykdė Lietuvos Komunistų partija kaime pirmaisiais pokario metais, palaipsniui brandino prielaidas respublikos žemės ūkio socialistiniams pertvarkymams.

Kolūkinis sąjūdis gimė pačioje valstietijoje. Dauguma valstiečių į kolūkius jungėsi savanoriškai. Tačiau kai kur, sudėtingomis ano meto politinėmis sąlygomis pasitaikė šurmavimo, administravimo faktų, buvo pažeidžiamas žinomas V. Lenino nurodymas, kad kolūkiai gali gyvuoti ir būti

tvirti tik tada, kai jie susikuria savanoriškai. Kai kuriose vietose, priešingai — į partijos direktyvas nepakankamai buvo kreipiama dėmesio, ne visada atsižvelgiama į vietines sąlygas ir valstiečių pasirengimą stoti į kolūkius. Partiniai, tarybiniai organai šias klaidas šalino ir ne jos nulėmė Lietuvos Komunistų partijos politiką Lietuvos kaime kolektyvizacijos metais.

Kolektyvizavus respublikoje valstiečių ūkius ir likvidavus buožiją kaip klasę, Lietuvos kaimas pasuko nauju, socialistiniu keliu. Žemės ūkio pertvarkymas socialistiniais pagrindais ir Lietuvoje pasireiškė kaip pereinamojo laikotarpio iš kapitalizmo į socializmą bendrasis dėsniumas. Kartu ir mūsų respublikoje, įvykdžius kolektyvizaciją, nebuvo išvengta laikino žemės ūkio gamybos sustingimo, nes iš pagrindų pakeisti tradicines ūkininkavimo formas nebuvo paprasta.

Kultūrinė revoliucija buvo neatskiriama socializmo kūrimo dalis ir Tarybų Lietuvoje. Socialistinė revoliucija, pradėjusi naują laiko tarpą mūsų visuomenės raidoje, iš pagrindų darydama kitokią politinį, socialinį-ekonominį gyvenimą, ėmė keisti švietimo, mokslo, kultūros padėtį. Liaudies švietimas, specialistų kadrų rengimas buvo vienas svarbiausių kultūrinio gyvenimo barų, nuo kurio daug priklausė naujo gyvenimo kūrimo sėkmingumas. Buvo panaikintos švietimo, mokslo, kultūros privilegijos turtingiesiems. Mokslas pasidarė prieinamas visai jaunajai kartai, nežiūrint į socialinę kilmę ir tautybę. Buvo kuriama vieninga valstybinių mokymo įstaigų sistema, garantuojanti nuoseklų perėjimą iš žemesnės mokymo pakopos į aukštesnę, visišką specialybių ir mokyklų pasirinkimo galimybę. Savo tikslais ir principais, mokslo, kultūros išplitimu, asignavimais, valstybės ir visuomenės rūpinimusi jaunosios kartos mokymu ir auklėjimu tarybinės santvarkos švietimas iš pagrindų skyrėsi nuo kapitalistinės visuomenės švietimo. Visa jaunoji karta buvo rengiama visapusiškai išsilavinusiais, sąmoningais komunistinės visuomenės kūrėjais. Kartu reikia pabrėžti, kad senosios mokyklos, kaip klasinio buržuazijos viešpatavimo įrankio, paneigimas, žinoma, nereiškė, kad atsisakoma nuo to, kas joje buvo teigiama. Nuosekliai įgyvendinant lenininę Komunistų partijos politiką, jau pereinamojo iš kapitalizmo į socializmą laikotarpio pabaigoje buvo sudarytos reikiamos sąlygos, kad Tarybų Lietuva taptų visuotinio raštingumo šalimi.

Lietuvos Komunistų partija kultūrinę revoliuciją laikė ilgu ir sudėtingu procesu, turėjusiu apimti visas darbo žmonių veiklos ir gyvenimo puses. Buvo svarbu ne tik plėsti liaudies švietimą. Reikėjo įveikti reakcinę išnaudotojų klasių ideologiją, kurią liaudžiai bruko nacionalinė buržuazija jos valdymo ir hitlerinės okupacijos, o nacionalistinis pagrindis ir klasių kovos metais. Privalu buvo ugdyti tarybinę inteligentiją, parengiant naujus, kvalifikuotus kadrus ir perauklėjant senuosius. Kultūrinę revoliuciją sudarė ir kritinis tautos sukaupto kultūrinio palikimo įvertinimas. Panaudojant visa, kas geriausia ir pažangu praeities kultūroje, reikėjo kurti naują, aukštesnę nacionalinės formos ir socialistinio turinio kultūrą. Tik

išsprendus šiuos uždavinius, buvo galima žengti kokybiškai naują žingsnį lietuvių tautos kultūros plėtotėje.

Partija, tuo laikotarpiu ragindama kultūros tyrinėtojus marksistiškai vertinti praeities kultūros reiškinius, pasisakė ir prieš grubų šių reiškinių sociologizavimą, jų supaprastinimą, ir prieš perdėtą dėmesį jų formos analizei, estetizavimui. Tačiau ne pirmoji, o daugiau antroji tendencija kėlė tuomet partijos susirūpinimą. Dalis to meto kultūros veikėjų, dangstydamiesi menine kūrinių analize, nepakankamai dėmesio skyrė jų idėjiniam turiniui, nesiejo jo su epocha. O krypimas į kūrinių estetizavimą, į objektyvizmą buvo jau tuo metu iš esmės tam tikra susitaikymo literatūroje ir mene su buržuazine ideologija forma.

Lietuvos Komunistų partija atliko didelį darbą, atskleisdama antilaudinių buržuazinės nacionalistinės ideologijos turinį, parodydama buržuazinio nacionalizmo ištakas ir ypač reakcinę esmę „vieningosios srovės“ teorijos, kuri, užtušiodama klasių kovą, klasinius prieštaravimus lietuvių tautos istorijoje ir kultūroje, idealizuodama praeitį, ypač buržuazinio nacionalinio judėjimo veikėjus, nutylėjo vadovaujamą rusų revoliucinio darbininkų judėjimo vaidmenį lietuvių liaudies kovoje dėl išsivadavimo, sutapatino rusų tautą su carizmu, neigdamą pakitimus santykiuose tarp buvusios Rusijos imperijos tautų po Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos. Tuo buvo daroma didelė žala komunistiniam visuomenės auklėjimui.

Todėl, ugdant materialistinę pasaulėžiūrą, ypatingas dėmesys buvo skiriamas istoriniams įvykiams ir faktams marksistiškai vertinti, socialistinės santvarkos pranašumams, lyginant su kapitalistine santvarka, parodyti. Ypač svarbu buvo atskleisti Lietuvos darbo žmonių kovą prieš nacionalinę ir socialinę priespaudą carizmo ir lietuvių buržuazijos valdymo metais, išryškinant istorines lietuvių ir rusų tautų draugystės šaknis, pažymint rusų proletariato vaidmenį bendrame išsivadavimo judėjime. Buržuazinės propagandos recidyvai buvo įveikiami, plačiau ir giliau aiškinant respublikos darbo žmonėms Komunistų partijos nacionalinę politiką ir praktinius jos įgyvendinimo rezultatus, parodant lietuvių liaudies laimėjimus tarybinių tautų sandraugoje ir nacionalinio uždarmo idėjų žala, visa tai siejant su Spalio revoliucija, plačiai propaguojant Tarybų šalies laimėjimus.

Apie atskirus istorinių įvykių iškraipymus buržuazine nacionalistine dvasia buvo daug kalbėta Lietuvos KP(b) VI ir VII suvažiavimuose, CK plenumuose.

Socializmui nugalint ir likviduojant išnaudotojų klases, Tarybų Lietuvoje buvo pakirstos religijos socialinės šaknys, palaužta bazė, kuria rėmėsi bažnyčia, jos pozicijos silpnėjo. Tačiau nuo to ideologinis bažnyčios aktyvumas nemažėjo, ji ieškojo rafinuotesnių, labiau paslėptų poveikio formų. Reakcinė dvasininkija, įvairiai skiepydama religiją ir nacionalistines nuotaikas, stengėsi pavaizduoti katalikų bažnyčią kaip lietuvių tautos nacionalinių tradicijų, jos kultūros gynėją nuo tariamos jai grėsmės.

Svarbus ir sudėtingas to meto uždavinys buvo senosios inteligentijos patraukimas į aktyvų socialistinės visuomenės kūrimą. Absoliuti senosios

inteligentijos dauguma buvo parengta buržuazinės santvarkos sąlygomis. Tai turėjo lemiamą reikšmę ir jos pasaulėžiūros formavimuisi. Nemažai jos buvo tiesiogiai susiję su įvairiomis buržuazinio judėjimo srovėmis ir todėl pirmuosius naujo gyvenimo žingsnius žengė nevienodai. Tada dar buvo toli socialinių permainų proceso krašte pabaiga, tik prasidėjo giluminiai pakitimai žmonių sąmonėje. Ypač skaudus buvo senosios inteligentijos diferenciacijos procesas. Kas tu ir už ką tu?, — atsakymą į šiuos klausimus skirtingų idėjinių, socialinių ir moralinių įsitikinimų senosios inteligentijos atstovai rado ne iš karto ir kiekvienas kitokį. Padėtį komplikavo tai, kad daugeliui iš jų pozicijos pasirinkimą apsunkino fašistinė okupacija, o pirmaisiais pokario „šaltojo karo“ metais — buržuazinė nacionalistinė propaganda.

Toji inteligentija, kuri buvo arčiau liaudies masių, greičiau įsijungė į socializmo kūrimą, nes suprato, kad tikta socialistinė santvarka garantuoja lietuvių tautos kultūros klestėjimą. Teisinga Komunistų partijos politika didelei senosios inteligentijos daliai padėjo išitraukti į šį darbą. Senųjų inteligentų išitraukimas į socializmo kūrimą padarė pradžią Lietuvoje tarybinės, socialistinės inteligentijos formavimuisi. Tai buvo svarbus istorinės reikšmės įvykis viso naujo gyvenimo kūrimo požiūriu, deja, lig šiolei nepakankamai nagrinėtas ir nušviestas istorinėje literatūroje. Šio proceso sudėtingumą vaizdžiai apibūdino jau vėliau Vincas Mykolaitis-Putinas straipsnyje „Lietuvių tauta ir jos kultūra“, paskelbtame žurnale „Kultūra ir žizn“ 1958 m. Nr. 12. Akademikas rašė: „Lemiamą poveikį mūsų pažiūroms ir nuotaikoms padarė socialistinės santvarkos išitvirtinimas Lietuvoje. Mes susipažinome su marksizmo teorija. Mes mokėmės teisingai suprasti istoriją. Mums paaiškėjo, kad liaudžiai, darbo žmonėms priklauso absoliutus vadovojamasis vaidmuo gyvenime ir kad patys tie žmonės turi teisę tvarkytis taip, kaip reikalauja jų gerovė, jų dvasinė ir materialinė pažanga. Ne iš sykiio ir nelengvai man ir kitiems mano kartos žmonėms pavyko suprasti naujosios santvarkos ir pasaulėžiūros esmę, ją priimti ir joje išitvirtinti. Mumyse kovojo daugybė protinių ir emocinių prieštaravimų. Mūsų gyvenimo kelias buvo sudėtingas“¹¹.

Socializmo kūrimo metais, vykstant kultūrinės revoliucijos procesui, kiekybiniai pakitimai kultūroje sukėlė naujus kokybinius reiškinius. Išitvirtinus socializmui, susiformavo vieninga socialistinio turinio ir nacionalinės formos lietuvių tautos dvasinė kultūra, kurios politinis pagrindas — socialistinis demokratizmas, idėjinis — marksizmas-leninizmas. Socialistinių santykių pergalė sudarė objektyvias sąlygas ir socialistinės ideologijos išgalėjimui.

Likvidavus išnaudotojiškas klases, respublikoje liko dvi draugiškos klasės — darbininkų klasė ir kolūkinė valstietija, taip pat darbo inteligentijos sluoksniis. 1939 m. 15,1% Lietuvos gyventojų sudarė buržuazija (dvarininkai, buožės, prekybos ir pramonės buržuazija), 37% — darbininkai ir tarnautojai, 47,9% — pavieniai valstiečiai. 1951 m. išnaudotojiškų klasių

¹¹ Tiesa, 1959 m. sausio 21 d.

jau nebebuvo, darbininkai ir tarnautojai sudarė 33,4% visų Tarybų Lietuvos gyventojų, kolūkiečiai ir kooperuoti amatininkai — 61,8%, pavieniai valstiečiai ir nekooperuoti amatininkai — 4,8%. Visi šie visuomenės struktūros kaitos požymiai rodė, kad šeštojo dešimtmečio pradžioje Tarybų Lietuvoje baigėsi pereinamasis iš kapitalizmo į socializmą laikotarpis, nugalėjo socializmas, visuomenės raidoje įvyko kokybinis šuolis, kapitalistinė visuomenė tapo socialistine.

Reikšmingi pasikeitimai šiame etape įvyko ir visuomenės dvasiniame gyvenime. Buvo išspręsti esminiai socialistinės kultūrinės revoliucijos uždaviniai, įsigalėjo socialistinė ideologija. Po ekonominių, socialinių, politinių pertvarkymų susikūrė moralinė politinė socialistinės visuomenės vienybė, kurios pagrindą sudarė visuomeninė gamybos priemonių nuosavybė, darbininkų klasės, kolūkinės valstietijos ir tarybinės inteligentijos sąjunga, marksistinė lenininė ideologija. Susikūrė istoriškai nauja nacionalinė bendrija — socialistinė lietuvių nacija.

Pereinamuoju iš kapitalizmo į socializmą laikotarpiu Lietuvoje vykusius procesus daugiau ar mažiau sąlygojo arši klasių kova.

Mums itin svarbu parodyti įvairių žmonių įsitikinimus, motyvuojant jų elgesį klasių kovos metais. Juk ginkluota klasių kova išryškino gynusių Tarybų valdžią narsumą ir siekusių kapitalizmo restauravimo niekšybes. Ir vieni, ir kiti turėjo savo pažiūras. Neretai klasių kovos reiškinius vertindami vien tik kaip žudynes, supaprastiname abiejose barikadų pusėse kovojusių jėgų siekius. Tuo tarpu rūsti ir kompromisų nepripažįstanti klasių kova reikalavo, kad gyvenimo praktika būtų patikrinta tiesa, kurią skelbė naujoji santvarka, tiesa, vienu ilgai laukta ir priimta iš karto, kitų — po delsimo ir abejonių, trečių sutikta kaip galutinio pralaimėjimo ženklas ir atvedusia į visišką asmenybių žlugimą, degradaciją. Pagaliau, kalbėdami apie klasių kovą kaip apie vieną iš stabdžių socializmo kūrime, turime turėti galvoje ir tai, kad, be tiesioginių Tarybų valdžios priešų iš nuverstųjų klasių stovyklos, pereinamojo laikotarpio pradžioje tokioje agrarinėje šalyje, kokia buvo Lietuva 1940 m. revoliucijos išvakarėse, nemažą gyventojų dalį sudarė tie, kurių klasinį artimumą socializmui temdė ribota smulkiasavininkiška psichologija, o tvirtą apsisprendimą socializmo naudai stabdė santvarkų nestabilumu spekuliuavusi buržuazinė propaganda ir ginkluotas buržuazinių nacionalistų teroras. Kaip tik jų tarpe ir buvo nemaža žmonių, kurie intuityviai ieškojo „trečiojo kelio“, tuo tarpu nori nenori reikėjo rinktis konkrečią barikadų pusę.

Tik kreipdami dėmesį į šiuos ir kai kuriuos kitus veiksnius, galėsime paaiškinti, kodėl klasių kova pereinamuoju laikotarpiu buvo nelengva, kaip nelengvai pasiekta ir pergalė, ir kartu atsakyti į klausimą, dėl ko klasių kova Lietuvoje tęsėsi daug ilgiau, negu kaimyninėse Pabaltijo respublikose ir net kai kuriose Vidurio Europos socialistinėse šalyse.

Pasibaigus pereinamajam laikotarpiui iš kapitalizmo į socializmą, sukūrus socializmo pagrindus, socializmas galėjo toliau plėtotis, jau turėda-

mas savo bazę. Todėl spartėjo ir visuomenės pažanga, toliau brendo ir vystėsi socialistinė visuomenė.

Sukūrus socializmą, ir mūsų respublikoje prasidėjo socializmo kūrimo užbaigimo, jo įtvirtinimo ir tolesnės raidos etapas, kuris kartu reiškė ir tolesnį socialistinės visuomenės raidos etapą, jai formuojantis į išsivysčiusią socialistinę visuomenę. Šis etapas Tarybų Lietuvoje truko nuo 1951 m. iki šeštojo dešimtmečio pabaigos. Tai buvo dėsningas, daugelio priežasčių sąlygojamas procesas.

Nors apskritai respublikos ekonomika, kultūra jau buvo pasiekusios gerų rezultatų, tačiau, pradėdant naują etapą, kuriame buvo keliami didesni reikalavimai, būta dar nemaža sunkumų ir silpnų vietų. Daugelis jų — tai augimo sunkumai.

Pirmiausia būtinai reikėjo toliau stiprinti ir sparčiai plėsti socializmo materialinę techninę bazę, krašto gamybines jėgas, kad būtų galima priartėti prie sąjunginio vidurkio. Šiuo laikotarpiu ir visoje šalyje, ir mūsų respublikoje buvo nemažai padaryta mokslo ir technikos revoliucijai spartinti. Vykdamas partijos nubrėžtą kursą po TSKP CK 1955 m. liepos plenumo, sparčiau buvo mechanizuojami ir automatizuojami gamybos procesai, industrinės šakos buvo geriau aprūpinamos naujausia technika.

Nugalėjus kaime socializmui, susikūrus stambiems ūkiams, susidarė galimybė siekti gerų rezultatų. Tačiau reikėjo įveikti dideles kliūtis, kol buvo sukurtas toks visapusiškai klestintis žemės ūkis, kokį jį turime dabar. Organizaciniame etape tiek kolektyvizacijos metu, tiek ir pirmuoju laikotarpiu po jo, kai trūko socialistinio ūkininkavimo patyrimo, kvalifikuotų kadru, nebuvo kolektyvinio darbo įgūdžių, stigo mašinų, trąšų, respublikos žemės ūkio gamybiniai rodikliai nebuvo tokie, kurie aiškiai rodytų jo ekonominio kilimo tendenciją. Trukdė ir tai, kad šalies žemės ūkio politikoje buvo pažeidinėjami socializmo ekonominiai dėsniai, pasitaikė vadovavimo trūkumų. Dėl to daugelyje kolūkių buvo susidariusi sunki ekonominė padėtis, o dalis valstiečių — praradę pasitikėjimą kolūkine santvarka.

TSKP CK 1953 m. rugsėjo plenumas, išanalizavęs padėtį šalies žemės ūkyje, atskleidęs jo atsilikimo priežastis, numatė kelius ir būdus žemės ūkio gamybai kelti. Respublikos partinė organizacija nuveikė nemažą darbą, stiprindama kolūkių ir tarybinių ūkių materialinę techninę bazę, gerindama vadovavimą socialistinėms žemės ūkio įmonėms, didindama žemės ūkio produktų gamybą. Palankiai veikė žemės ūkį ir partijos priemonės kolūkių ir kolūkiečių materialiniam suinteresuotumui didinti. Kolūkiai ir tarybiniai ūkiai buvo geriau aprūpinami žemės ūkio specialistais. Pagerėjo gamybos organizavimas, kilo kaimo kultūra. Socialistinis visuomeninis žemės ūkio sektorius ėmė vaidinti pagrindinį vaidmenį, aprūpinant pramonę žaliavomis ir miestų gyventojus svarbiausiais gyvulininkystės produktais. Tačiau aptariamuoju laikotarpiu respublikos žemės ūkio būklė dar tebebuvo sunki, o bendroji žemės ūkio produkcija ir Lietuvoje, ir visoje Tarybų Sąjungoje augo lėtokai ir nenuosekliai.

Šiuo laikotarpiu toliau sparčiai buvo ugdomas bendrasis, specialusis vidurinis ir aukštasis mokslas, puoselėjama literatūra ir menas, tobulinamas kultūros švietimo įstaigų darbas, gerinamas marksistinis-lenininis darbo žmonių auklėjimas.

Socializmo kūrimo metais respublikoje buvo įgyvendintas septynerių metų visuotinis mokymas. 1958 m. buvo įvestas aštuonerių metų mokymas. Toliau plėtojant mokslą, kūrėsi naujos mokslo įstaigos, gausėjo mokslininkų gretos. Respublikos darbo žmonės ėmė masiškiau dalyvauti kultūriniame gyvenime: daugiau buvo skaitoma knygų, laikraščių ir žurnalų, dažniau lankomi kino teatrai, teatrai ir muziejai, gausiau dalyvaujama meno saviveikloje. Literatūra ir menas pasiekė naujų aukštumų. Vis svarbesnę vietą meninėje kūryboje užėmė socialistinės tikrovės vaizdavimas, tarybinio žmogaus dvasinio gyvenimo naujomis istorinėmis sąlygomis atskleidimas. Kartu reikėjo įveikti tam tikru mastu kultūros sąlygomis paplitusius dogmatizmo elementus, kurie trukdė kūrybiškai vertinti ir spręsti kai kuriuos tuometinio mūsų gyvenimo reiškinius, tiesiogiai išplaukiančius iš socializmo kūrimo praktikos respublikoje.

Nugalėjus socializmui, respublikoje iš esmės įsitvirtino socialistinė ideologija. Tačiau dalies žmonių sąmonėje dar išliko buržuazinės ideologijos atgyvenų. K. Markso žodžiais tariant, „čia mes susiduriame ne su tokia komunistine visuomene, kuri yra išsivysčiusi ant savo pačios pagrindo, bet su tokia, kuri, priešingai, ką tik iškyla iš kapitalistinės visuomenės ir kuri todėl visais atžvilgiais — ekonominiu, doroviniu ir protiniu — dar tebeturi liekanų senosios visuomenės, iš kurios gelmių ji išėjo“¹². Todėl, sukūrus socializmą, jo visuomeninis organizmas turėjo būti toliau stiprinamas, plečiamas.

Dėsningas mūsų krašto žengimas į priekį, užbaigiant kurti socializmą ir palaiapsniui pereinant į brandaus socializmo laikotarpį, reikalavo stiprinti komunistinį darbo žmonių auklėjimą, siekti dvasinės kultūros laimėjimų. Jau pereinamojo laikotarpio pasiekimai sudarė palankią dirvą toliau stiprinti ideologinį darbą, tačiau jie negalėjo pašalinti buržuazinės ideologijos ir apskritai kapitalizmo liekanų: kova prieš jas šiame etape tebebuvo aktuali. Nors aštriausios klasių kovos laikotarpis buvo pasibaigęs, tačiau klasinis priešas ir šeštajame dešimtmetyje dar stengėsi kenkti, o tai dar kurį laiką tebesunkino kuriamąjį darbą. Pereinamuoju laikotarpiu buržuazinės ideologijos poveikis reikėsi daugiau atviromis formomis, o šiame etape — užmaskuotomis.

Kaip žinoma, pereinamojo iš kapitalizmo į socializmą laikotarpio pabaigoje visuomeniniame gyvenime dalis socialistinių elementų tik susidarė, tačiau jie dar nespėjo sutvirtėti, subręsti. Socialistinė kolūkinės valstietijos klasė kaip tik ir susiformavo pereinamojo laikotarpio pabaigoje, tačiau tik 1953 m. respublikoje buvo visiškai baigta valstiečių ūkių kolektyvizacija, visi valstiečiai įsijungė į socialistinę kolūkinę valstietiją.

¹² Marksas K. ir Engelsas F. Rinktiniai raštai, V., 1950, t. 2, p. 13.

Išsivysčiusios socialistinės visuomenės formavimosi laikotarpiu respublikoje toliau kito visuomenės struktūra, brendo darbininkų klasė, kolūkinė valstietija, inteligentija, stiprėjo jų ryšiai, sąjunga.

Toliau industrinant respubliką, kiekybiškai ir kokybiškai augo pagrindinė socialinė jėga — darbininkų klasė. Jos gretos sparčiausiai gausėjo mašinų gamybos ir metalo apdirbimo pramonėje, statyboje. Didėjo dirbančiųjų gamybinis stažas, kilo jų kvalifikacija ir bendrasis išsilavinimas, gamybinis ir visuomeninis aktyvumas. Spartinant mokslo ir technikos pažangą, keitėsi darbininkų darbas. Mažėjo sunkaus fizinio, mažai kvalifikuoto darbo, išnyko nemaža senųjų profesijų, atsirado naujų specialybių. Darbininko darbas darėsi įdomesnis, patrauklesnis, kūrybiškesnis. Kaime augo agrarinis darbininkų klasės būrys.

Šeštajame dešimtmetyje itin svarūs poslinkiai vyko kolūkinėje valstietijoje. Respublikai vystantis industrine linkme, kolūkinė valstietija pradėjo santykiškai mažėti: 1951 m. kolūkiečiai sudarė apie 60% respublikos gyventojų, 1959 m. — 44%. Tačiau kolūkinės valstietijos visuomeninis vaidmuo nuo to nesumenkėjo, nes jos kiekybinį mažėjimą kompensavo kokybinis augimas. Plečiantis kolūkių materialinei techninei bazei, kilo kolūkiečių kultūra, keitėsi darbas kaime. Daugėjo įvairių sričių specialistų.

Šiame etape kolūkinė valstietija sparčiai brendo kaip socialistinė klasė, toliau kito valstietijos psichologija. Didėjo jos politinis sąmoningumas ir gamybinis aktyvumas, formavosi kolektyviškumo psichologija, brendo gilūs visuomeninių interesų supratimas. Pradėjo nykti skirtumas tarp kolūkinės valstietijos ir darbininkų darbo, bendrojo išsilavinimo, idėjinio subrendimo.

Vadinasi, galima daryti pagrįstą išvadą, kad socializmo kūrimo užbaigimo ir įtvirtinimo laikotarpiu respublikoje vyko sparti pažanga visose gyvenimo srityse: ekonomikoje, kultūroje, visuomeniniuose santykiuose. Pereinamuoju laikotarpiu susiformavusi socialistinė visuomenė šiame etape pasiekė kokybiškai aukštesnį raidos lygį, tapdama išsivysčiusia socialistine visuomene.

Šeštojo dešimtmečio pabaigoje—septintojo pradžioje Lietuva drauge su kitomis tarybinėmis respublikomis įžengė į kokybiškai naują socialistinės visuomenės etapą — išsivysčiusią socialistinę visuomenę, į aukštesnę socializmo raidos pakopą — brandų socializmą.

Socializmo kūrimo ir įtvirtinimo metais pasiekti laimėjimai Tarybų Lietuvoje akivaizdžiai parodė socializmo pranašumus, atskleidė lietuvių tautos, žengiančios socialistinės santvarkos keliu, didžiules potencines galimybes.

Į nueitą mūsų liaudies kovos už socializmo sukūrimą ir įtvirtinimą kelią žiūrėdami iš dabarties respublikos ekonomikos, kultūros, mokslo laimėjimų pozicijų, iš lietuvių tautos suklestėjimo aukštumų broliškujų tautų šeimoje, galima teigti, kad 1940 m. mūsų tautos daugumos pasirinktas kelias buvo vienintelis ir teisingas.

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ СТРОИТЕЛЬСТВА И УПРОЧЕНИЯ СОЦИАЛИЗМА В СОВЕТСКОЙ ЛИТВЕ

Г. Ш А Д Ж Ю С

Резюме

Ленинский план строительства социализма и советский опыт его реализации в 20—30-х годах нашел применение во всех странах, позднее вставших на путь социализма, в том числе и в Советской Литве.

Строительство социализма явилось исторической закономерностью и для литовского народа, восстановившего Советскую власть в 1940 г. Оно проявилось как широкое движение народа за строительство новой жизни, как планомерно организованный процесс, проходивший под творческим руководством КП Литвы, одного из боевых отрядов КПСС. Политика партии в переходный период от капитализма к социализму была направлена на создание социалистического общества. Именно в это время в республике утвердились и были осуществлены в практике строительства социализма ленинские идеи социалистической индустриализации, кооперирования крестьянства и культурная революция. Строительство социализма в Литве осуществлялось в соответствии с историческими, экономическими и национальными особенностями края, в нем проявились как общие, так и специфические черты. В процессе его и в Литве имелось больше общего, чем национально-особенного. Ряд факторов ускорял или усложнял строительство социализма в республике: благодаря тому, что Литва находилась в составе Советского Союза, где социализм уже был построен, строительство социализма здесь проходило в более благоприятных условиях и быстрых темпах; гитлеровская оккупация, острая классовая борьба, хуторское расселение крестьянства и реакционная деятельность литовской буржуазной эмиграции усложняли и задерживали процессы строительства социализма. В это время произошли и крупные социальные перемены в развитии общества. В начале 50-х годов в Литве завершился переходный период, сформировалось социалистическое общество.

С построением основ социализма социально-экономический строй Литовской ССР больше не отличался от социально-экономического строя других советских социалистических республик. В годы упрочения социализма развитие республики шло в соответствии с общими закономерностями, характерными для всей страны. Вместе с тем еще сказывалась и некоторая обособленность: ускоренное развитие индустрии, определенный спад в первые годы колхозной деревни и дальнейшее ее развитие и укрепление на базе хуторской системы литовской деревни, более чувствительное проявление остатков классовой борьбы и пережитков капитализма. К концу 50-х годов Литва из аграрной превратилась в аграрно-индустриальную республику. В Литве окончательно упрочился социализм, сформировалось развитое социалистическое общество.

На рубеже 50—60-х годов Советская Литва, уже одновременно с другими братскими советскими республиками, завершила историческую полосу в развитии общества, основным содержанием которой было упрочение и развитие победившего социализма.